

WASS OTTILIA GRÓFNŐ KÉZIRATOS VERSFÜZETE. ELŐMUNKÁLAT**

Kulcsszavak: *Wass Ottilia; kézirat; vers; magyar és idegen nyelvek; 19. század*

TÁMPONTOK WASS OTTILIA GRÓFNŐ ÉLETRAJZÁHOZ/ IRODALMI MUNKÁSSÁGÁHOZ

Wass Ottilia, czegei gróf Wass György és Gyulai Franciska első lánygyermeké 1829. január 14-én született Kolozsváron. Családi háttérét tekintve szerteágazó kapcsolati hálóval rendelkező hölgy volt, karitatív tevékenységeiről is híres. Végrendeletében az Erdélyi Múzeum-Egyesület számára ingatlant és számos értékes műtárgyat, berendezési tárgyat hagyott (jelentős részük a kolozsvári Nemzeti Történeti Múzeumban található), több ezer kötetből álló könyvtárát pedig a szászvárosi Református Kollégiumra (Kuun-kollégium) hagyta. Szellemi hagyatéka sem lebecsülendő: terjedelmes levelezés és kéziratok hagyatéka maradt utána. A rá vonatkozó, nem túl terjedelmes szakirodalom¹ egyértelműen nagy olvasottsággal rendelkező, művelt, sőt művelődéspártoló személy alakját körvonalazza.

Gyakran verselt, egyes művei nyomtatásban is megjelentek. Sárosy Gyula albumában² közli a *Hozzád a távolba* című költeményét; a *Hölgyfutár* IX. évfolyamának címlapján megjelent az *Egy barátnémhoz*,³ a XII. évfolyamban pedig az *Oh halgass*

* JAKAB Imola (1980), Babeş–Bolyai Tudományegyetem BTK Hungarológia Doktori Iskola, Kolozsvár, imola6655@yahoo.com

** A tanulmány elkészítése alatt a szerző az Erdélyi Múzeum-Egyesület külső kutatási pályázatának volt a kedvezményezettje. A projekt címe: *Női írás, női kulturális mecenatúra (19–21. századi példák)*; projektvezető: Egyed Emese.

1 FAYLNÉ-HENTALLER Mariska: *A magyar írónőkről*. Bp., 1889; KÁNTOR Lajos, dr.: *Czegei gróf Wass Ottilia az Erdélyi Múzeum Egyesület nagy jótevője*. EME, Kvár, 1938 (Erdélyi Tudományos Füzetek 96); *Wass Ottilia személyi levéltára*. Összeáll. [P.] KOVÁCS Klára–PAKÓ László = *A Wass család cegei levéltára*. VALENTIN Antal oklevélkivonatait felhasználva bev., jegyz., közléstesi W. KOVÁCS András. EME, Kvár, 2006 (Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltára 3). 425–451; GYIMESI Emese: *Versíró nők a 19. század közepén: Szendrey Júlia, Majthényi Flóra, Malom Lujza, Wass Ottilia és Bulyovszky Lilla pályája = Nőszerek a 19. században: lehetőségek és korlátok*. Szerk. TÖRÖK Zsuzsa. reciti, Bp., 2019 (Reciti konferenciakötetek 4). 155–182.

2 SÁROSY Gyula: *Az én albumom*. Pest, 1857.

3 *Hölgyfutár* 9(1858). 107. sz. (máj. 11.) 1.

című;⁴ 1862-ben a *Kolozsvári albumban*⁵ a *Ki a szabadba* című versét publikálták. Zilahy Károly szerkesztő a *Hölgyek Lantja* antológiájában a grófnő hat versét is közölte.⁶ 1873-ban nyomtatásban megjelent Liszt Ferenc *Chopin* című regénye (ezt a grófnő francia nyelvből fordította magyarra).⁷ A *Vasárnapi Újság* 45. számában Réthi Lajos tekint vissza egy családra, és listázza annak különböző nemzedékekhez tartozó, művelt, írással is foglalkozó hölgyeit: Petrőczy Kata Szidónia, a barokk kor ismert költőnője; unokája, az íróő Daniel Polixénia; az ő unokája, Jósika Mária bárónő (kézirátát Réthi Lajos őszinte ámulattal olvassa, és idéz keserédes hangvétellű verseiből); a sort pedig – Réthi szavaival élve – „élő költő nőink egyike” zárja, gróf Wass Otilia: „Olthatatlan tudományszereteténél lehetetlen rá nem gondolnunk ősanyái nemes hajlamára, amely koronként ily meglepő következetességgel tért vissza”.⁸ A grófnő *Föl* című költeményét Faylné-Hentaller Mariska közli a magyar írónőkről szóló kötetében.⁹

A grófnő 1917. március 5-én hunyt el Kolozsváron. Hagyatéka gazdag, fellelhetők benne irodalmi munkássága töredékei, gyűjteményei, közéleti tevékenységére vonatkozó iratok, de gazdasági ügyeivel, sőt egészségi állapotával kapcsolatos iratok is. Kéziratai között megtaláltam még számos költeményét, amelyek kiadásra várnak. Hagyatéka nemcsak a 19. század végi női nemesi kultúra hű lenyomata, hanem a 20. század elejének városi életformájába is bepillantást enged.

A KÉZIRATOS VERSFÜZETEKRŐL

A tanulmány tárgyát képező versfüzet egy zöld színű, vászonnal borított, 13x20 cm nagyságú könyvecske, mely a grófnő egy év alatt összegyűjtött költeményeit, gondolatait, idézeteit tartalmazza.¹⁰

A kéziratos gyűjtemények kiváló ismerője, Ujváry Zoltán néprajzkutató szerint a világi tartalmú kéziratos gyűjtemények már a 17. században megjelentek. Ezek ve-

4 Uo. 12(1861). 152. sz. (dec. 19.) 1.

5 *Kolozsvári album*. Szerk. BÁNFFI Dezső–RÉTHI Lajos–DEÁK Farkas. Stein biz., Kvár, 1862.

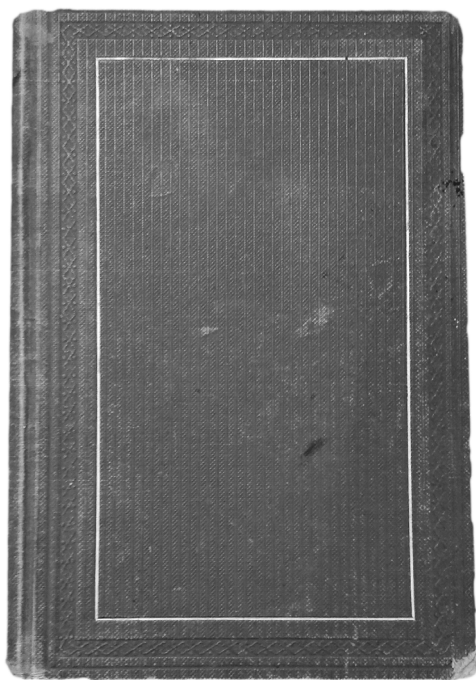
6 *A költészethez; Megnyugvás; Mezőn; Föl; Oh, ballgass, szívt!*; *Esdeklés = Hölgyek lantja. Magyar költőnők műveiből*. Szerk. ZILAHY Károly. Heckenast Gusztáv nyomda, Pest, 1865.

7 LISZT Ferencz: *Chopin*. Francziából gróf Vass (!) Otilia. Franklin t., Bp., 1873.

8 RÉTHI Lajos: *Négy íróő egy családból. Maros-németi gyöngyszemek*. Vasárnapi Újság 24(1877). 45. sz. (nov. 11.) 710–711.

9 FAYLNÉ-HENTALLER: *i. m.* 92–93.

10 WASS Otilia: *Poésies*. Kézirat. Bécs–Szurdok, 1869–1870 (a továbbiakban *Poésies*). Őrzési helye: Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltára, a Román Nemzeti Levéltár Kolozs Megyei Levéltárának (Serviciul Județean Cluj al Arhivelor Naționale ale României, Cluj-Napoca) őrzetében, Wass család levéltára, Wass Otilia III/33.

1. kép. *A versfüzet borítója*

gyes tartalmúak: versek, szólások, tanácsok olvashatóak, de helyenként okos gondolatok, tanácsok is helyet kapnak bennük. Ezek, a könyvet utánzó füzetek közkézen forogtak, és funkciójuk egy társadalmi réteg életében a hagyományozódás volt. Az írás révén a különböző szövegek megőrződnek az emlékezetben. Létrejöttüknek okáról és céljáról csak az adott kéziratot füzet vizsgálata során lehet dönteni. A legnagyobb szerep a dalgyűjteményeké, mert azok kollektív szemléletet tükröznek. Az ismert nóták, dalszövegek kifejezik egy közösség ízlését és érdeklődését, alakító és formáló erejük van. Mivel kézzől kézre járnak, forrásul szolgálnak régebbi és korabeli idegen dalok, versszövegek megismeréséhez. Az újabb és újabb bejegyzések a dalok, szövegek és versek horizontális terjedését tették lehetővé.

Ha valaki olvassa, akár meg is tanulhatja, ezáltal birtokolhatja, és új környezetben tovább is adhatja. A közízlés változásával a régi szövegeket újak váltják fel: egyes darabok kanonizálódnak, míg mások a feledés homályába merülnek, és az irodalmi kánon peremére szorulnak. Ezek egykori életükről, a hagyományba való beágyazódásról tanúskodnak. Az ilyen típusú könyvek és füzetek lapjain olyan alkotások is megmaradnak, amelyek rövid életűek, csupán a múltó divat szülöttei.¹¹ A kéziratot füzeteket az emlékezet tárházaként jelöli meg Keszeg Vilmos: „A családi és egyéni tudás évszázados átörökítésének a lenyomatai. Számbeli növekedésük és tartalmi változatosságuk kapcsolatban áll az alfabetizációval és a könyvkiadással, a könyvterjesztéssel és a könyvek, lapok olvasásával”.¹² A verses füzetek száma tehát nem csökkent a könyvnyomtatás megjelenésével és fejlődésével, csupán kissé háttérbe szorult, de a 18. század végétől–19. század elejétől újra divatba jöttek a nép és a művelt réteg körében is, és az életvitel részeseivé váltak. A 16–19. századi erdélyi kéziratot énekeskönyveket és verses kéziratokat Szabó T. Attila vette

11 Vö. ÚJVÁRY Zoltán: *Népszokás és népköltészet. Válogatott tanulmányok*. Alföldi Nyomda, Debrecen, 1980 (Hajdú-Bihar Megye Közleményei 35). 432.

12 KESZEG Vilmos: *Alfabetizáció, írásszokások, populáris írásbeliség*. BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék–Krizsa János Néprajzi Társaság, Kvár, 2008. 351.

számba.¹³ Keletkezésüknek számos indítóoka és szerepe volt egy közösség életében (pl. lakodalom, katonaság). A kéziratos füzetekben nemcsak versmásolatok, hanem a paraszti versírók saját költeményei is fellelhetők. A polgári műveltségű grófnő versfüzetére is ez jellemző: az érdeklődésének középpontjában álló költemények között a saját versei is helyet kapnak. A verses kéziratok többsége gyűjteményt jelent: ezek dalok, énekek, különböző témájú költemények gyakran a kor ismert szerzőitől. Megtaláljuk bennük egybegyűjtve a másoló kedvenceit vagy bizonyos alkalmaknak megfelelő költeményeit. „Szinte minden nemzedéknek megvolt az érdeklődésének megfelelő kéziratos könyve. Fiatalok elsősorban dalokat, szerelmes verseket írtak le. Meglett férfiak hazafias költeményeket s fokozatosan az életkorral haladva, vallásos verseket jegyeztek le.”¹⁴ Az írott szövegnek is van életpályája, akárcsak másolójának. Az idő múlásával változik, de élettartama átlépi az emberi időskort, és évtizedek múlva is fennmarad. A családi hagyatékban lappang, vagy egy intézmény tulajdonába is kerülhet.

WASS OTTILIA KÉZIRATOS VERSFÜZETE

Az évek során a kutatók figyelmének középpontjába általában a közköltészeti alkotásokat tartalmazó kéziratok, füzetek kerültek. Jelen tanulmány azonban egy iskolázott, számos idegen nyelvet beszélő hölgy kéziratos verses füzetét vizsgálja. A zöld színű, aranykeretes, könyvjellegű versfüzet borítója sima, a belső lapja elmosódott, színes hullámú, matt oldal. A címadást megelőző lapon a keletkezés és a hely megnevezése található: 1869, Bécs. A grófnő francia címet választ a füzetének, *Poésies*, tehát a kis füzet versek gyűjteménye. A mottó Lord Tennysontól való: „I am aweary, aweary...” (*Félek, félek...* – saját ford.).¹⁵ Komor hangulata végigkíséri a versfüzet egészét, vissza-visszaköszönve a magyar és idegen nyelvű költemények között is. A me-

- 13 A 20. század második felétől kezdve kutatásuk fellendült, itt – a teljesség igénye nélkül – Klaniczay Tibor, Stoll Béla, Küllös Imola, Csörsz Rumen István kutatásait feltétlenül meg kell említenünk, bár ezek többnyire a 19. század közepéig tartó időszakra vonatkoznak. SZABÓ T. Attila: *Kéziratos énekeskönyveink és verses kézírataink a XVI–XIX. században*. Fűssy J. Könyvnyomdai Intézet, Zilah, 1934; uő: *Újabb adatok és pótlások kéziratok énekeskönyveink és verses kézírataink könyvészetéhez*. EME, Kvár, 1941 (Erdélyi Tudományos Füzetek 123); *A magyar kéziratos énekeskönyvek és versgyűjtemények bibliográfiája (1542–1840)*. Összeáll. STOLL Béla. Bp., 1963 (II. kiad. Balassi, Bp., 2002); Küllös Imola és Csörsz Rumen István közköltészeti kötetei a *Régi Magyar Költők Tára* 18. századi sorozatából.
- 14 Újváry Zoltán szerint míg a daloskönyvek (valamint a köszöntők és emlékkersek) lejegyzői fiúk és lányok egyaránt lehetnek, a többi kéziratos könyv esetében szinte kizárólag férfi lejegyzőről van tudomásunk. ÚJVÁRY: *i. m.* 432.
- 15 A teljes idézet: “I am aweary, aweary, / I would that I were dead!” ALFRED TENNYSON: *Mariana* = uő: *Poems, Chiefly Lyrical*. Effingham Wilson, London, 1830. 50.

lankolikus izoláció, a halál közelségét érző lélek szövegszerű kifejezése véleményem szerint a korhangulat leképeződése.

A vonalas füzet lapjai számozottak, az utolsó oldalakon a tartalomjegyzék található, ez könyvjelleget ad a versfüzetnek.¹⁶ A lemásolt versek fekete tintával, gyönyörű kalligráfiával készültek. A zöld kötésű füzet azonban nemcsak költeményeket, hanem próza formájú gondolatokat, idézeteket és tanácsokat is tartalmaz.¹⁷

A kötetben magyar, német, angol és francia költemények olvashatók. A német nyelvű verseket gót betűs kézírással másolta Wass Ottilia, a többi latin betűs írással készült. A német szövegekben a főnevek nagy kezdőbetűsek, tehát a leíró nemcsak ismerte, hanem értette és alkalmazta is a nyelv szabályait. Az egységes szöveggépben a kézzel írott betűk nem különülnek el egymástól, ez megnehezíti a szöveg olvasását. A nehézkesen olvasható nemzeti írást a lejegyző nem őrzi meg minden esetben; Goethe nevét kétféleképpen írja le, sajnálatos módon az itt szerzővel és címmel jelzett két költemény hiányzik a versfüzetből, még a levéltári láttamozás/beiktatás előtt eltűntek. A „s” betű gótikus írását Wass Ottilia személyneve szignójába is be-beépíti. Az angol, francia és magyar nyelvű szövegek latin betűs írással készültek. Az alapos, gondos, elegáns kivitelezést esetenként utómunkálat is követi, apró változtatások (egy-egy szó kihúzása vagy írásjel betoldása).

A másolás révén a múlt egy darabját őrzi a füzet, a tulajdonos számára kedves költemények gyűjteményéről van szó. Általa betekintést nyerünk a szerző ízlésvilágába, értékrendjébe. A magyar szerzők közül leggyakrabban Vörösmarty Mihály költeményeit másolja,¹⁸ de Kisfaludy Atala versei is helyet kapnak a füzetben;¹⁹ a francia nyelvterületről Alphonse de Lamartine verseit másolja;²⁰ a német szerzők közül Heinrich Heine költeményei vetekednek Johann Wolfgang von Goethe verseivel. Wass Ottilia nemcsak magyar nőszerzők alkotásait írja be versfüzetébe, hanem Caroline Elisabeth Sarah Norton és Felicia Dorothea Hemans egy-egy verses művét is. Ő nemcsak az anyanyelvén olvasott, hanem, akárcsak édesanyja – gróf czegei Wass Györgyné –, számos európai nyelv (angol, francia, német) ismerője volt.

Édesanyja, Wass Györgyné Gyulay Franciska (Fanny) tagja volt a John Paget által alapított angol olvasókörnek, otthonában irodalmi szalont hozott létre, ahová Kemény Zsigmond is járt. Fanny szintén édesanyja, Kohányi Kácsándy Zsuzsanna min-

16 A füzet lapjait az eredeti számozás mellett a levéltári rendezés során is ellátták sorszámmal, ezeket a kötet tartalmát részletező táblázat külön oszlopában feltüntettük. A következőkben csak az eredeti oldalszámokat idézzük.

17 A 48–49. oldalak közé két, újságból kivágott verset illesztettek: BEKSICS Gusztáv: *Kék és barna szem*; SZÁSZ Gerő: *Az én virágaim*. Ezeket nem a grófnő helyezte tudatosan ide, hanem vélhetően a kolozsvári levéltárban látták el külön jelzettel, és tették a versfüzetbe.

18 *Poésies: A szemek; A magyar költő; A tűnődő; Ábránd*.

19 Uo.: *Egy ellenségemhez; Azt mondod; Első szerelmemhez*.

20 Uo.: *L'isolement; Le papillon*.

táját követte, aki ugyancsak nagy műveltségű és irodalompártoló asszony volt. „Az olvasottságot értékelő társasági élet zajlott Gyulay Ferencné Kácsándy Zsuzsánna (Kazinczy ifjúkorának Süsije) házában Kolozsvárt és a család vidéki otthonaiban is (például Marosnémetin)” – állítja Egyed Emese a naplóíró Gyulay Lajos nyomán.²¹

A kéziratos verseskönyv keletkezésének ideális teret biztosított ez a közeg. A füzetbe másolt költemények által a tulajdonos személyére is reflektálhatunk, hiszen oda nemcsak a korabeli kánon darabjai kerültek be, hanem a grófnő számára kedves művek is. Az irodalmi alkotásokkal való azonosulás által az egyén személyes tere is megmutatkozik, a lejegyző megőrzi önmagának a versekben kifejtett gondolatokat. Kedvenc könyvekből, folyóiratokból és napilapokból kimásolt szövegek épülnek itt egymásra. A változatos műfajú textusok rendszert alkotnak, egymással is diskurzusban állnak, de a másoló személy szubjektív szelekcióját tükrözik.

A kis kötet szerkezeti felépítését bemutató tartalomjegyzéket a *Melléklet* tartalmazza. Kettő is van belőle: az elsőt maga a grófnő készítette a kötet végére (1. táblázat), a másik az általam ellenőrzött változat (2. táblázat).

Tartalom		
1	Mitől a szerző? Marangyi Sándor	24
2	I. Gyula	25
3	I. Naplótípus	26
4		27
5		28
6		29
7		30
8		31
9	Értekezés Victor Hugo	32
10	Bevezetés Sainte-Beuve	33
11	Bevezetés	34
12	A szerző	35
13		36
14		37
15		38
16	A szerző	39
17	A szerző	40
18		41
19	I. Gyula	42
20	Bevezetés	43
21	Német	44
22		45
23	A szerző	46
		47
		48
		49
		50
		51
		52
		53
		54
		55
		56
		57
		58
		59
		60
		61
		62
		63
		64
		65
		66
		67
		68
		69
		70
		71
		72
		73
		74
		75
		76
		77
		78
		79
		80
		81
		82
		83
		84
		85
		86
		87
		88
		89
		90
		91
		92
		93
		94
		95
		96
		97
		98
		99
		100

2. kép. A versfüzetben lévő tartalomjegyzék első két oldala

21 EGYED Emese: Irodalmi szalonok az egykori Erdélyben. Korunk 33(2022). 4. sz. 17.

A kettő tartalma között nincs jelentős eltérés, de néhány dologra mégis érdemes reflektálni:

1. A kéziratos füzet egy lapja, a 4–5. oldal hiányzik, tartalmára a kötet végén lévő tartalomjegyzék sem utal.
2. A 16. oldalon található költemény kezdősora: „Wenn in bängen trüben Stunden” nem a *Die Ruhe des Herren* költemény, hanem a *Trost* című Novalis-vers része.²²
3. A 19. oldalon található Julius Sturm I.-sel jelzett versének címe *Letzter Wunsch*; azonosításában kezdősora („Nur einmal möcht’ ich dir nur sagen”²³) segített.
4. A 23–24. oldalon található Papp Endre-költeményt *Egy leánynak* címmel találtam meg, a *Nem mondhatom, hogy...* helyett.²⁴
5. A 30–34. oldalak között *Mondatok, gondolatok* kerülnek lejegyzésre, ezek sora megszakad a 31. oldalon, az teljesen üres; a 32–34-ig tartó oldalakon idézeteket olvashatunk, az utolsó oldalon Vörösmarty Mihály: *Emlékkönyvbe Byronból* című alkotása olvasható. Ez azonban a Wass-féle tartalomjegyzékben nincs feltüntetve.
6. A 36–37. oldalra bemásolt Gyulai Pál-költeményt *Késő vágy* címmel találtam meg, a *Miért kellett* helyett.²⁵
7. Az 50–51-es oldalakon levő Uhland-költeményt nem *Miramare*-ként azonosítottam, hanem *Das Schloß am Meere*²⁶ címűként.
8. Heinrich Heine *Dalok könyvének* (*Buch der Lieder*) római számozású költeményei más számozással fordulnak elő a füzetben, mint ahogy a nyomtatványokban olvasható: I. helyett VIII., II. helyett XXVII., az 55. oldalon és a III. helyett XLVII. számú; az utána következő oldalon, a 76. oldal IV. darabját XXXIX-ként azonosítottam.²⁷
9. A 62–63. oldalak ismétlődnek, Lamartine *L’isolement* című verse és Tóth Kálmán *Lemondani* című költeménye is ezt a lapszámozást kapta. A lejegyző maga módosította a lapszámozást, de ezt a füzet végén, hátul található tartalomjegyzékben nem tüntette fel.²⁸

22 NOVALIS: *Ich sehe dich in tausend Bildern. Geistliche Lieder*. Reclam, Stuttgart, 1997. (Novalis születési neve Friedrich von Hardenberg volt.)

23 JULIUS STURM: *Gedichte*. Hanse, Nachdruck der Originalausgabe aus dem Jahr 1892.

24 PAPP Endre: *Egy leánynak*. <https://magyar-versek.hu/pap-endre-egy-leanynak/> (Utolsó megtekintés: 2024. 05. 16.)

25 Gyulai Pál *válogatott művei*. I–II. Szerk. Kovács Kálmán. Szépirodalmi, Bp., 1989.

26 JOHANN LUDWIG UHLAND: *Balladen und Romanzen*. 1807.

27 HEINRICH HEINE: *Buch der Lieder*. Anaconda, München, 2005.

28 Az ismétlődő oldalszámokat a levéltári munkatárs sem vette figyelembe, a francia költemény jelzetei, hosszúságára való tekintettel, a 85-ös és a 86-os, a magyar költemény pedig ugyancsak a 86-os levéltári jelzetet kapta.

10. A 64. oldalon Friedrich Schiller *Der Jüngling am Bache* című verse helyett Eötvös József *Elvirához* című költeménye olvasható.²⁹
11. A 79. oldalon a Vajda Jánosnak tulajdonított *Ne nézz reám oly melegen* című költeményt nem találtam meg a Vajda János kritikai kiadásban sem.³⁰
12. A 81. oldalon Heinrich Heine: *Die Heimkehr*³¹ című verse ékelődik be francia sorok közé, Wass Ottilia ezt az oldalt *Gondolatok* címmel látta el.
13. A 82–85. oldalak általam ismeretlen okból hiányoznak,³² a versfüzet tartalomjegyzéke szerint itt Heine- és Goethe-verseket olvashatnánk.
14. A 100–101. oldalakon az I-es címet viselő alkotást Joseph Scheffel *Das ist im Leben häßlich eingerichtet* költeményeként azonosítottam.³³
15. A 110. oldalon található Disraeli-idézetéről nincs bejegyzés a Wass-féle tartalomjegyzékben.

A füzetben a magyar költemények mellett angol, francia és német nyelven írt versek is megtalálhatóak: 5 francia, 14 angol és 13 német nyelvű. Ezek az írások kommunikálnak a környezetükben levőkkel, ezáltal együttesen teremtik meg a kézirat szöveggörnyezetét. A kötetet a tulajdonos által készített *Tartalom* zárja, nem pedig egy költemény, amely szabályos keretbe foglalná a másolt alkotásokat.³⁴ Zárósorként olvasható viszont egy Benjamin Disraeli mondat – „To be conscioius that you are ignorant is a great step to knowledge.” (Ha tudatában vagy annak, hogy tudatlan vagy, az már egy nagy lépés a tudás felé. – saját ford.)³⁵ –, mely visszautal a Tennyson-féle mottóra. Az, hogy Wass Ottilia a versfüzet végére még tartalomjegyzéket is készített, arra utal, hogy a grófnő könyvként tekintett alkotására.

A füzettulajdonos társadalmi pozíciójának tudatában szignózza saját verseit,³⁶ amelyek szervesen beépülnek a kötetbe. A másolás mentén így az alkotás szerepe felértékelődik, a szerző egy új világot teremt, amelyet magáénak vall, versszövegét aláírja. „A szerző innentől kezdve az alkotás részévé vált – állítja Fekete Norbert –, sőt idővel az alkotó jobban felértékelődött, mint az általa létrehozott produktum. Ennek a koncepciónak a hatására a szerzőség és a hozzá kapcsolódó szerzői név kér-

29 Eötvös József: *Költemények*. Ráth Mór, Bp., 1891.

30 Vajda János összes versei. Szépirodalmi, Bp., 1977.

31 HEINE: *i. m.*

32 A versfüzet nem a Kolozsvári Állami Levéltár állományában sérült meg, hanem az átadás előtt. A levéltári jelzet igazolja ezt.

33 JOSEPH SCHEFFEL: *Aus Heimat und Fremde. Lieder und Gedichte*. Verlag Adolf Bonz&Comp., Stuttgart, 1892.

34 A kéziratoss versfüzet utolsó költeménye a 108–109. oldalon lévő Thomas Hood *I Remember* című alkotása.

35 *Poésies*. 110.

36 Wass Ottilia négy saját alkotását is bemásolja a versfüzetbe: *I; Egy képzelt barátomhoz; Merengés; Egy kislány emlékkönyvébe*.

dései fokozatosan megkerülhetetlen kérdéssé váltak a korszakban, ami *elvieken* megkövetelte, hogy a munkákon feltüntessék a létrehozó nevét.”³⁷

Wass Otilia 1857-től jelentetett meg munkákat, tehát tudatában lehetett, hogy a szerzői név önreprezentáció is. Sárosy Gyula albumában nemesi címmel ellátva jelent meg a *Hozzád a távolba* című költeménye, de helytelenül került nyomtatásba, ilyen névalakkal: Gr. Wass Otilia. (Vezetéknevének többféle írásmódja közül e tanulmányban mindvégig a Wass változatot használok.) Kéziratos versfüzetében különböző formákban szignózza alkotásait: Otilia, Gr. Wass Otti, Wass Otti, Gr. Wass Otilia. A verselő szerző használja nemesi címét is, de más alkotásai esetén vagy a család és a barátok által használt becenevét használja, vagy csak a keresztnévét. A hétköznapi gyakorlatában a keresztelezőkor kapott név hangsúlya áthelyeződik, és a mások által használt megszólítás kerül előtérbe.

Itt rövid kitérőt teszek a szerzőség kérdéséről. Roland Barthes *A szerző halála* (1968)³⁸ és Michel Foucault *Mi a szerző?* (1969)³⁹ című tanulmányaikkal a szerzőségről folytatott posztmodern diskurzus alapjait teremtették meg. Barthes, tanulmányában, a szerzőközpontú elemzések helyett a szöveget és az olvasót állítja az értelmezés középpontjába, és a szerzőt csak eszköznek, lejegyzőnek tekint, amelyen keresztül a nyelv megnyilvánulhat. Foucault azonban a szerzői nevet nem egyszerűen tulajdonnévként értelmezi, hanem olyan határjelenséggént, amely elkülöníti egymástól a különböző szövegeket azáltal, hogy elvégzi a textusok csoportosítását, kialakítja ezeknek a szövegeknek a befogadási módját, és kijelöli a társadalmon és a kultúrán belüli státuszukat. A szerzőt olyan jelenséggént értelmezi, amely rámutat a diskurzusok társadalmon belüli működésére. A szerzői név tehát nemcsak az alkotó egyént jelenti, hanem azt a környezetet teremti meg, amelyben a szövegek egymáshoz tartoznak, azaz egy olyan diskurzust teremt, amelyhez az általa megalkotott szövegek tartoznak.⁴⁰ Jelen esetben Wass Otilia megörökíti és megőrzi az utókor számára azokat az egy év során keletkezett verseket, amelyekkel azonosulni tud – saját alko-

37 FEKETE Norbert: *A szerzőség és a szerzői név kontextusai = A (Kon)Textus konferencia előadásainak szerkesztett változata*. Szerk. BARTÓK Boglárka–MAJOR Ágnes–SCHÄFFER Anett. Könyvműhely, Miskolc, 2017. 11.

38 Roland BARTHES: *A szerző halála: Irodalomelméleti írások*. Ford. BABARCZY Eszter. = uő: *A szöveg öröme*. Osiris, Bp., 1996. 50–55.

39 Michel FOUCAULT: *Mi a szerző?* Ford. ERŐS Ferenc–KICSÁK Lóránt. = uő: *Nyelv a végtelenhez: Tanulmányok, előadások, beszélgetések*. Szerk. SUTYÁK Tibor. Latin Betűk, Bp., 2002. 125–127.

40 Fekete Norbert rámutat, hogy a szerzői névhasználat ugyanakkor lehetővé tette az alkotó számára művei önkanonizációját, amikor is az auctor különböző nevekkkel látta el műveit, attól függően, hogy azokat efemer vagy kísérleti jellegűnek tartotta, vagy olyan alkotásnak, amelynek reprezentatív célokat szánt, mondjuk, emlékműként tekintett rá, amellyel a maga emlékeztetét igyekezett fenntartani a közösségben. FEKETE: *i. m.* 11.

tásait nem publikálja, így azok máig ismeretlenek maradnak. Neve, amellyel aláírja saját alkotásait, árulkodik neméről, nemzetiségéről és társadalmi hovatartozásáról.

KÖLTEMÉNYEK A KÉZIRATOS VERSFÜZETBEN

A grófnő által készített tartalomjegyzék alapján (1. táblázat) a versfüzet 57 költeményt tartalmaz. A költemények szerzői leginkább férfiak: a francia és a német szövegek szerzői közül teljesen hiányoznak a női alkotók, az angol nyelvű versek között olvashatjuk Caroline Elisabeth Sarah Norton és Felicia Dorothea Hemans szentimentalista műveit.⁴¹ A magyar alkotások szerzői között is vannak női alkotók: Wass Ottília írásain kívül Kisfaludy Atala három költeménye is olvasható a füzetben.

E költeményekben a természeti képek összekapcsolódnak a személyes tapasztalatokkal és emóciókkal, ezek összhangjának megteremtésére törekednek a szerzők. A felvilágosodás kori eszméáramlat, a *Sturm und Drang* hatása keveredik a szentimentalizmus szélsőséges érzelmhullámzásaival, majd ötvöződik a romantika szenvedélyességével és a mindent megismerés költői szervezőlével.

A KÉZIRATOS VERSFÜZETBE BEJEGYZETT, NEM MAGYAR NYELVŰ MŰVEK SZERZŐI

Francia szerzők: Victor Hugo, Charles-Augustin Sainte-Beuve, Alphonse de Lamartine, Edouard Turquety; angol, amerikai szerzők: George Byron, Thomas Moore, Caroline Norton, Henry Wadsworth Longfellow, L. E. Hervey, Thomas Kibble Hervey, Thomas Hood, Felicia Dorothea Hemans, Samuel Taylor Coleridge; német szerzők: Heinrich Heine, Hardenberg, Julius Sturm, Friedrich Schiller, Johann Friedrich Herbart, Johann Ludwig Uhland, Johann Wolfgang von Goethe.

Milyen hangsúllyal vannak jelen a szerzők ebben a versfüzetben? Eltolódás tapasztalható a férfi alkotók irányába, a női szerzők kisebbségben vannak.⁴² A társadalmi elvárásokkal szembehelyezkedő nők – hiszen a feleség- és anyaszerepkörök betöltése mellett még szellemi munkára is van erejük – vallomások jellegű költeményeikben a belső tér érzelmi hullámzásait ábrázolják. A változatos lírai palettájú férfi szerzők verseinek középpontjában a szerelem, a természet áll. Az alkotás egyedisége a kettő összefonódásának megvalósulásában rejlik. A korlátlan művészi szabadsággal

41 Caroline NORTON: *We Have Been Friends* = *Poésies*. 70–71; Felicia Dorothea HEMANS: *Sister: Since I Meet the Last* = *Poésies*. 91–92.

42 A női alkotók négyen vannak (két magyar és két angol szerző), míg a férfiak harmincegyen, és nemzeti hovatartozásuk is sokszínűbb.

rendelkező alkotói én a költői megismerés során nyilvánul meg. Mindezek megjelenítését a festőiség és a zeneiség teremti meg.

A francia irodalmat képviselő alkotók a romantika irányzatának tagjai. Közülük Alphonse de Lamartine emelkedik ki, akinek két alkotása a *Költői elmélkedések* (1820) kötet két alappillére: a *L'isolement* (Magány⁴³) és a *Le papillon* (A lepke⁴⁴). Filozofikus kérdésfelvetéseiket tekintve a boldogság tűnékenysége és az élet végességének jelképei mentén (természeti képekben) a lélek mélységei tárulkoznak fel alkotásaiban. Költeményei zeneisége emlékeztet Heinrich Heine *Dalok könyve* ciklusára. Victor Hugo költői szerepvállalása – regényírói mivolta javára – a jelenben háttérbe szorult. A verséből áradó festőiség színes előadásmóddal párosul.⁴⁵ A fiatalság törekénysége, tisztasága, életigenlése mellett – „à la fausse amitié” – a hamis barátok képe is megjelenik a költeményben, és a líraian dalszerű versszöveg rezonál Wass Ottília költeményével.⁴⁶ Charles-Augustin Sainte-Beuve *Réverie* című verse és Edouard Turquety *La saule pleureur* alkotása lírai hangvétele és az élet mulandóságának jelképei okán kerülhetett a verskötetbe.

Az angol és német nyelven írott költemények száma megegyező a hagyaték tartalomjegyzékében levővel: férfi és női alkotók műveit egyaránt olvashatjuk a kéziratos kötetben. George Byron *Solitude* (Magány) című alkotásában a két versszak egymásnak szegülő állaspontjából bontakozik ki a cím szava: a háborítatlan természetben, amely békés és megújulásra alkalmas tér, az egyén sosem magányos, míg a mozgalmas társasági életben elszigetelt egyén, a többi ember közelsége ellenére is, társtalannak érzi magát. Thomas Moore három költeménye közül *A nyár utolsó rózsája* (*The Last Rose of Summer*) Byron fenti versének párja, melyben Moore az utoljára hervadó rózsának izoláltságával hangsúlyozza a magány tragikumát. A versfüzet 89. oldalán található költemény, *The World is All a Fleeting Show* (A világ egy mulandó parádé/előadás), a csalóka ragyogás és a múlt dicsőség utolsó állomásaként a mennyországot nevezi meg. Thomas Moore *There Comes a Time* (Eljön az idő) című alkotása az életből való elvágyódás, a halál igenlése köré szerveződik.

Henry Wadsworth Longfellow amerikai költőnek három alkotása olvasható a füzetben. A *The Arrow and the Song* (A nyíl és a dal) egy háromszakaszos költemény, amelyet metaforaként kell olvasni. A *The Rainy Day* (Az esős nap) című vers a vágyódás kivételése a gondtalan fiatalság, a tervek és álmok után, melynek végkicsengése

43 Alphonse de LAMARTINE: *Magány*. Ford. Rónay György. = Lamartine–Vigny–Nerval–Musset: *Költői elmélkedések. Antológia*. Interpopulart, [Szentendre,] 1996 (Populart Füzetek 62 – a továbbiakban *Költői elmélkedések*). 5.

44 Uő: *A lepke*. Ford. Kardos László. = *Költői elmélkedések*. 10.

45 Victor HUGO: *À une jeune fille* = uő: *Odes et ballades, Livre Cinquième: 1819–1828*. Ollendorf, 1912.

46 Vö. Wass Ottília: *Egy barátnőmhöz*. Hölgyfutár IX(1858). 107. sz. 425.

– „Into each life some rain must fall, / Some days must be dark and dreary” (Némi eső mindig hullani fog, / S néha a sötétség is körbevon) – rávilágít arra, hogy az élet árnyoldala nélkül nem tudjuk értékelni annak derűs, napsütötte voltát. A *Psalm of Life* (Az élet zsoltára) költemény zeneisége az életigenlés, a hétköznapi létszférán túlmutatást és az istenhit egységét tárja olvasói elé.

Az angol irodalmat két női szerző is képviseli, a *We Have Been Friends*⁴⁷ és a *Sister: Since I Meet the Last*⁴⁸ költeményekkel. Caroline Elisabeth Sarah Norton versének témáját már a verscímben leszögezi: „We Have Been Friends Together” (Együtt barátok voltunk – saját ford.). A kezdő kép idilli, harmonikus környezetet teremt, amelyre árnyék vetül: „But coldness dwells within thy heart”. A harmadik szakasz záróakkordjának – „We have been friends together – / Shall a light word part us now?” (Együtt barátok voltunk – / E könnyed szó álljon közénk? – saját ford.) – bizonytalan múlt idejű, lezáratlan kérdése a befogadó döntésére bízva a válaszadást. Felicia Dorothea Hemans verse a női lét tragikumára irányítja a figyelmet: a kívülálló környezet nem veszi észre az elszigetelődött, szenvedő ént, akinek szeméből kebel-barátnője, testvére azonnal kiolvassa bánatát: „In the softness of thine eyes, / Deep and still a shadow lies”. A mélyben húzódó csend és az elfojtott keserűség túlcsoordul, és feloldódik a feszültség, a sorsán tipródó nő könnyekben tör ki. L. E. Hervey *Be Still Poor Human Heart* (Maradj csendben, te, szegény emberi szív) költeménye egy csalódott én lemondó hangvételű utasítása. Thomas Kibble Hervey *I Think on Thee* (Gondolok rád) című, a 80. oldalon olvasható költeményét megzenésítette Muriel Emily Herbert, Walter J. Lockitt és Sebastian Benson Schlesinger;⁴⁹ a nyolczszakaszos versből csak két strófát másol át a verseskötetbe a grófnő. Bayard Taylor észak-amerikai költő, utazó, diplomata *A Picture* (Kép) című költeménye az álom és ébredés határán látott, megelevenedő tájat írja le. Az idilli hangvételt megtöri az „All, all are happy in their love, – / All are beloved but I” (Mindenki boldog szerelmében, – / Mindenki szeretett, csak én nem! – saját ford.) felkiáltás. Thomas Hood *To a False Friend* (Egy hamis barátnak) az érzéseiben megbántott és csalódott én dala, míg az *I Remember* (Emlékszem még) című a kéziratos versfüzet utolsó angol nyelvű költeménye; a vers a természet közelségét élvező boldog gyermekkorra melankóliával tekint vissza, a jelen boldogtalan és magányos életérzéséből.

A kéziratos versfüzet legidézettebb német költője Heinrich Heine, a *Dalok könyvének* darabjaival.⁵⁰ A grófnő Heine hét költeményét is átmásolja, új sorszámot adva a német költő által római számmal ellátott szövegeknek. Arany János és Petőfi Sán-

47 NORTON: *i. m.*

48 HEMANS: *i. m.*

49 https://www.lieder.net/lieder/get_text.html?TextId=59920 (Utolsó megtekintés: 2024. 05. 16.)

50 Heinrich HEINE: *Buch der Lieder*. Holzinger Taschenbuch, Berliner Ausgabe, 2016.

dor barátságához hasonló Johann Wolfgang von Goethe és Friedrich Schiller költői „cimborasága”, de az már túlmutat a német irodalmon, egymást inspirálva haladtak a hírnév felé. A kéziratban kettejük közül csak Goethe verseit olvashatjuk, Schiller (tartalomban jelzett) költeménye helyére a füzetbe Eötvös József: *Elvirához* című műve került. Schiller az ifjúság mulandóságának motívumát építi a szemlélődés folyamata köré a *Der Jüngling am Bache* (Legény a pataknál – saját ford.) című versébe (ezt Franz Schubert zenésítette meg).⁵¹ A költemény záróakkordja, a hullámok sodró táncának dinamikája után, a melankolikus boldog végkifejlet.⁵² Goethe két költeményének (*Neue Liebe, neues Leben; Gesellschaft*)⁵³ témája nem is lehetne különbözőbb; az első romantikus alkotás, a másik egy négysoros társadalomkritika. A szerelmi témájú verset Ludwig von Beethoven zenésítette meg.⁵⁴ A versfüzet tartalomjegyzékében megtalálható az utalás az *Erinnerung* négysoros költeményre és a *Das Veilchenre*,⁵⁵ de maguk a versek hiányoznak a füzetből, rongálás áldozataivá váltak. Julius Sturm *Letzter Wunsch* (Utolsó kívánság – saját ford.) című melankolikus költeményét Ludwig Uhland *Miramare* tájverse követi, a kötet végére bejegyzett művet, ott Johann Friedrich Herbart római számmal ellátott művét Joseph Victor Scheffel alkotásaként azonosítottam.

MAGYAR VERSÍRÓK A KÉZIRATOS FÜZETBEN VALÓ ELŐFORDULÁSUK SZERINT

A füzet magyar szerzői: Murányi Sándor, Wass Otilia, Vörösmarty Mihály, Tóth Endre, Papp Endre, Tompa Mihály, Gyulai Pál, Kisfaludy Atala, Petőfi Sándor, Tóth Kálmán, Szász Gerő, Vajda János, Szász Károly, Szelestey László, Jósika Géza.

A kanonizált szerzők között számos olyan alkotó van, amelyeket az irodalmi emlékezet megrostált. Van köztük forradalmár, jogász, író, újságíró lapszerkesztő, lelkész, édesanya, irodalomtörténész, királyi tanfelügyelő, nemzeti hős, református esperes,

51 *Der Jüngling am Bache. Gedichte von Fr. v. SCHILLER.* In Musik gesetzt für eine Singstimm mit Begleitung des Piano-Forte von FRANZ SCHUBERT. Op. 84. No 330. Eigenthum des Verlegers. (Gesang, Klavier.) = Österreichische Nationalbibliothek. Digitalisierte Sammlungen Schubert.

52 „Raum ist in der kleinsten Hütte / für ein glückliches liebend Paar.” (A legkisebb kunyhónak tere / Egy boldog pár szerelme. – saját ford.)

53 Johann Wolfgang GOETHE: *Gedichte. Eine Auswahl.* Philipp Reclam Jun. Stuttgart, 1962.

54 BEETHOVEN: *Neue Liebe, neues Leben* (Goethe) WoO 127. <https://www.youtube.com/watch?v=Ca4njVHGRHQ>

55 Goethe költeményét számosan megzenésítették, köztük Wolfgang Amadeus MOZART is. Lásd Internationale Mozarteum, 2006: https://dme.mozarteum.at/DME/nma/nma_cont.php?vsep=89&gen=edition&l=1&p1=26 (Utolsó megtekintés: 2024. 05. 16.)

református püspök, tanár és történész is. A klasszicista mértéktartás hűvös eleganciája keveredik a romantikus kiábrándultsággal a gondolati mélységeket mutató lírai alkotásokban (dalok, elégiák). Wass Ottilia kéziratos füzetébe leginkább a 19. században alkotó költők versei kerültek lejegyzésre. Ezek a szövegek vélhetően napilapok, kalendáriumok, iskoláskönyvek, verseskötetek révén jutottak el a grófnőhöz, aki aztán lemásolta a neki tetszőket.

Az általam készített tartalomjegyzék alapján a költemények elosztása a következő:

A 2. táblázatban olvasható összesítés 61 költeményt tartalmaz, az utólag betoldott két vendégszöveggel együtt, amelyekről a Wass Ottilia-féle tartalommutató nem tájékozik.

Ha összevetjük a két tartalomjegyzéket, akkor a következő eltéréseket figyelhetjük meg: a német költemények száma 14 helyett 13; 29 magyar alkotó versét tartalmazza a versfüzet, mert még két vendégszöveg, azaz a korábban már említett két újságkivágás⁵⁶ is található a versfüzet lapjai közt; a szerzők névsorát tekintve is különbözik, ugyanis például teljes mértékben hiányoznak Friedrich Schiller és Johann Herbart versei; a tartalomjegyzékben feltüntetett művek sorrendje sem egyezik meg, sőt, olvashatunk fel nem tüntetett vagy új versszövegeket is.

A költemények dinamikáját idézetek sora töri meg, amelyet a tulajdonos *Mondatok, gondolatok, tanácsok* címmel látott el. Itt nagyobb számban találhatók kivonatok, gondolatok magyar és idegen szerzőktől, és elvéve közmondások is. E rövid, fragmentált részek közé ékelődik be tíz sor Tompa Mihály *Olajág* című költeményéből,⁵⁷ ezt követi az *Ősszel* című költemény, amelyet külön nem jegyez fel Wass Ottilia a tartalomjegyzékébe; Vörösmarty Mihály *Emlékkönyve Byronból*⁵⁸ című műve is itt olvasható a Kármán-, Kisfaludy-, Eötvös-, Jósika-idézetek között. A versfüzet 64. oldalára Eötvös József *Elvirához* című költeménye került, míg Wass Ottilia a tartalomjegyzékbe erre a helyre Friedrich Schiller egy költeménye (*Der Jüngling am Bache*) címét jegyezte be; a 82–85. oldalak rongálás áldozatául estek,⁵⁹ így Heinrich Heine és Johann Wolfgang von Goethe költeményei hiányoznak.

Tehát Henry Wadsworth Longfellow és Thomas Moore három verse nyerte el Wass Ottilia tetszését, Thomas Hoodnak két versét másolja le, a válogatásba további hat szerző egy-egy költeménye kerül be. Az angol nyelven írott szövegek, a versfüzet

⁵⁶ Lásd a 17. jegyzetet.

⁵⁷ *Poésies*. 28.

⁵⁸ Uo. 34.

⁵⁹ A grófnő hagyatéka az Erdélyi Múzeum-Egyesület gondozásából 1974-ben átkerült a Kolozsvári Akadémiai Könyvtárba, majd 1998-ban a Kolozsvári Állami Levéltárba, ahol a személyi fondot átstrukturálták.

10. darabjától eltekintve (George Byron: *Solitude*), a kötet záródarabjai (36–61.), az idegen nyelvű alkotások harmada itt olvasható (csak öt magyar nyelvű költemény található itt).

A grófnő által készített tartalomjegyzékkel egybevetve a francia szerzők és költeményeik számában nem észleltem eltérést, a kötetben szimmetrikusan helyezkednek el: az első és utolsó részbe 2-2 költemény került, középtájt Alphonse de Lamartine *L'isolement* című verse található.⁶⁰

A német nyelven alkotó szerzők verseinek azonosítását a gót betűs folyóírás, a megváltozott verscímek⁶¹ és a kötetből hiányzó lapok ugyan nehezítették, de a grófnő által készített tartalomjegyzék segítette. Friedrich Schiller költeménye, mint jeleztem, nincs a felsoroltak között, helyette Eötvös versét olvashatjuk; Goethe négy verse helyett csak kettő található a versfüzetben; Friedrich von Hardenberg versét új címmel, de a költő művésznevével (Novalis)⁶² azonosítottam; Uhland költeménye középpontjában az olasz Miramare-kastély áll, a nyomtatásban megjelent, általánosító, *Das Schloß am Meere*⁶³ (Kastély a tengernél – saját ford.) verscím helyett; Goethe két költeményét a 74. oldalról⁶⁴ a grófnő csak *Kivonatok – Goethe* címkével látja el; Scheffel versét ugyancsak római számmal jelzi, a *Das ist im Leben häßlich eingerichtet* helyett. A versfüzetben 13 német nyelvű költemény található, a grófnő terve szerint 16 vers került volna be, ezek közül Schiller (*Der Jüngling am Bache*) és Goethe (*Erinnerung, Das Veilchen*) alkotásait sikerült azonosítani.

A 17 magyar alkotó 29 alkotása szerepel a füzetben. A két vendégszöveg (újságkivágás) alkotói Beksics Gusztáv és Szász Gerő, az utóbbinak a *Lehetsz bámult* című alkotását már tudatosan választja kéziratot füzetébe a grófnő. Az alábbi kimutatás a szerzők mellett a magyar nyelvű alkotások címét is közli. A kéziratot kötet szerint a grófnőre leginkább Vörösmarty Mihály költeményei hatottak, akinek 5 verse került be, őt maga Wass Ottilia követi 4 verssel, majd Kisfaludy Atala 3 verssel, Gyulai Pál, Szász Gerő és Tompa Mihály 2-2 verssel, majd a többi alkotó 1-1 verse.

60 Victor Hugo verse a negyedik, utána következik Charles-Augustin Sainte-Beuve verse. A kéziratot kötetbe bekerült vendégszövegek során a további számozás megváltozik, Alphonse de Lamartine *L'isolement* verse lesz a harminckettedik. Az utolsó elemek között megtalálható Edouard Turquety verse (az ötvenötödik), és az ötvenhetedik költemény is Lamartine-vers, *Le papillon*.

61 Heinrich Heine költeményeinek római számozása adott, feltételezem, hogy Wass Ottilia koncepciója az lehetett, hogy a versfüzetbe való bemásolásuk szerint előlről kezdve, újrászámolta azokat. A szövegek a *Buch der Lieder* különböző darabjai.

62 A Schlegel fivérek Atheneum folyóiratában publikálja *Blütenstaub* filozófiai munkáját 1798-ban ezen a néven.

63 Johann Ludwig UHLAND: *Gedichte*. J. G. Cotta'schen Buchhandlung, Stuttgart und Tübingen, 1815.

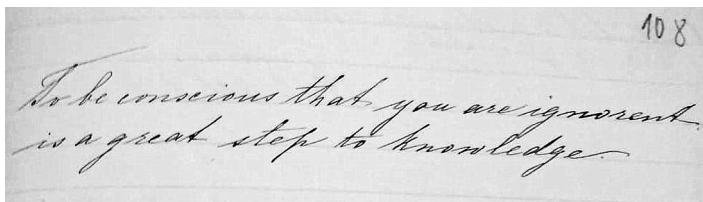
64 Joahnn Wolfgang von GOETHE: *Neue Liebe, neues Leben; Gesellschaft = Poésies*. 74.

A verseskötetben olvasható magyar nyelvű alkotásokat az alábbi módon rendeztem:

Sor-szám	Oldal-szám	Szerző	Verscím	Levéltári jelzet
1.	1–3.	Murányi Sándor	Itt ülök a sirok zajtalan honában	55
3.	7–8.	Wass Otilia	I.	57
6.	13–15.	Vörösmarty Mihály	A szemek	60
8.	17–18.	Vörösmarty Mihály	A magyar költő	62
11.	21–22.	Tóth Endre	Válás	64
12.	23–24.	Papp Endre	Egy leánynak	65
13.	25–27.	Vörösmarty Mihály	A tűnődő	66
14.	28.	Tompá Mihály	Olajág (10 sor a versből)	67
15.	28–29.	Tompá Mihály	Ősszel	67
16.	34.	Vörösmarty Mihály	Emlékkönyvbe Byronból	70
17.	35.	Wass Otilia	Egy képzelt barátomhoz	–
18.	36–37.	Gyulai Pál	Késő vágy	71
20.	40–42.	Kisfaludy Atala	Egy ellenségemhez	73–74
21.	43.	Kisfaludy Atala	Azt mondd	–
22.	44–45.	Kisfaludy Atala	Első szerelmemhez	75
23.	46–47.	Wass Otilia	Merengés	76
24.	48–49.	Petőfi Sándor	Dalaim	77
25.	–	Beksics Gusztáv	Kék és barna szem	78
26.	–	Szász Gerő	Az én virágaim	79
28.	52–54.	Gyulai Pál	Éji látogatás	81–82
31.	58–59.	Szász Gerő	Lehetsz bámult	84
33.	*62–63.	Tóth Kálmán	Lemondani	86
34.	64–65.	Eötvös József	Elvirához	87–88
35.	67.	Wass Otilia	Egy kislány emlékkönyvébe	–
42.	74.	Szelestey László	Dalforrás	92
45.	77–78.	Vörösmarty Mihály	Ábránd	94
46.	79.	Vajda János	Ne nézz reám oly melegen	–
53.	93–95.	Szász Károly	A vak leány	–
60.	107.	Jósika Géza	Emlék A-hoz	–

Az egy-egy soros magyar és idegen nyelven írt gondolatok, idézetek reprezentációja az alábbi képekben tekinthető meg. A kötet első felében, a 30–34. oldalak kö-

zött,⁶⁵ majd a 74. oldalon levő szövegeket⁶⁶ nevezi a kéziratos kötet összeállítója *Kivonatoknak*. A 81. oldalon olvasható *Gondolatok* francia nyelvűek, de ide másolta be a grófnő Heinrich Heine *Die Heimkehr* című költeményét is. A tartalomjegyzék nem utal a kötetet záró Disraeli-idézetre: „To be conscious that you are ignorant is a great step to knowledge.”

3. kép. A versfüzet zárógondolata

A GRÓFNŐ KÖLTEMÉNYEI A KÉZIRATOS VERSFÜZETBEN

A kéziratos versfüzet 61 műalkotása közül Wass Otilia négy költeménye a kötet különböző részein olvasható, az *I.* címet viselő sorban a harmadik költemény, az *Egy képzelt barátomhoz* a tizenhetedik, a *Merengés* című Kisfaludy Atala verseit követi, az *Egy kislány emlékkönyvébe* pedig a grófnő utolsó alkotása (harmincharmadik⁶⁷) a kis kötetben.

I.

És most Istenem! most mit tegyek!!!
Nyugalmam nincs, az régen elveszett,
Fejem felett borongó fellegek
Lelkemben éj –
Szívemben fájdalom.

Egy volna csak, végkép lemondani
Szép eszményképemet lerontani,
Feledni mindent, ami boldogít
A képzelt boldogságnak álmait.

⁶⁵ A 31. oldal például üresen maradt.

⁶⁶ Johann Wolfgang von GOETHE: *Neue Liebe, neues Leben* és a *Gesellschaft* című költeményeit SZELESTEY László: *Dalforrása* követi. (Ezek a szövegek fragmentumjellegűek, Wass Otilia nem másolja be a teljes költeményeket versesfüzetébe.)

⁶⁷ Az általam készített tartalomjegyzék számozása szerint.

Gyáva lélek! mondj le mondj le hát
Némítsd el szívednek hangzatát,
Ugyis hiába hullatsz könnyeket
Fohászid az ég nem hallgatja meg.

Tépd ki szívedből a boldog képeket
A hideg ész vezesse léptidet
Az ész amelynek intő sorozatát
Életedben soha meg nem hallgatád.

Lemondani oh kedves árnyalak'
Hisz én csak képzetemben birtalak
S e bírás mégis mily nyomort hozott
Keblemnek mily fájdalmat okozott.

Gyáva lélek! Mondj le, mondj le hát
Nem sejdíted hogy mi vár reád –
Egy felől gúny, közöny és megvetés
És túl egy rém ... a kétségbeesés.

A római egyest címként viselő, hatszakaszos műalkotásból⁶⁸ a korra jellemző élet-érzés, a lemondás, a lélek pesszimizisztikus rezignációja tárul az olvasó elé. Számjeggyel történő megnevezése Heinrich Heine lírai hangvételű dalaival rokonítható.⁶⁹ A lelki meg hasonlítás intenzitása ellentétben áll a verscím rideg kiszámíthatóságával. Szerzője talán ciklusban gondolkodott, de végül csak ez az egyetlen darab lett számozott. A versszövegből sugárzó vigasznélküliség a *lemondani* szó kijelentő és felszólító módú ismétlődése által nyomatékosul. A versfüzetben található költemények hívó szava is a fenti kulcsszó, ott találjuk Tóth Kálmán művének címében, nemkülönben Caroline Norton versében és Heinrich Heine *Dalok könyve* ciklusában. A megtapasztalt nyugalom, boldogság elveszett – helyette a tipródás és gyötrődés marad. A versben elhangzó tanácsot a ráció diktálja, a társadalmi normáknak való megfelelés. „A hideg ész vezesse lépteidet”, a szív sugallata ellenében. „A képzelt boldogság álmai” feladása, a „szép eszménykép” félredobása azt sejteti, hogy az álmvilágnak eme vetületétől búcsút kell venni. A harmadik és hatodik szakaszok felszólításai – „Gyáva lélek! mondj le, mondj le hát” – szerkezetileg tagolják a verset, a közbeeső strófákban

68 *Poésies*. 7–8.

69 Heinrich Heine a *Buch der Lieder* kötetében római számozást követ. Wass Otilia költeménye is ezt a hagyományt folytatja. Ami költeményei címadását tekintti, ez egyben az első és utolsó számomra eddig ismert mű, amelyet római számmal jelöl.

pedig az önmagát meggyőző lírai én érvei hangzanak el. A utolsó szakaszban megjósolt jövőkép – a felsorakoztatott argumentumok mentén – hangsúlyát veszített, peszsimisztikus rezignáció motívumával zárul. Ez a romantikára jellemző póz a túlsoruló érzelmesség paraméterei közé zárt szenvedés folyamatában a költemény utolsó sorában megtorpan. A sodró szenvedést előrevetítő csattanó suta, idomtalan.

EGY KÉPZELT BARÁTOMHOZ

Ha majd a napnak lankasztó hevében
Nincs hová hajtsad égő fejedet
A szenvedélynek csalfa tengerében
Lelked nyugalma, hogy ha elveszett.

Jöjj hozzám akkor, a barátság fája
Megmarad zöldben, nem hervad el
A fáradt szív majd megpihen alatta
S ha másra nem: nyugalomra lel.

Ha boldog vagy mosolyt fogsz ott találni,
Ha bánatos, részvétet, könnyeket,
Legyen derű vagy ború fölötted,
Az én szívem mindég helyén leled.

A grófnő kiterjedt kapcsolati hálóval rendelkezett, ezt bizonyítja a hagyatékában található levelezése. Otthonában is számosan megfordultak. Közeli barátnője volt a párizsi születésű De Gerando Antonina, aki a kolozsvári felsőbb leányiskola igazgatója volt; *A munka történetének rövid vázlat*a című munkáját őszinte barátsága jegyében Wass Ottiliának ajánlotta.⁷⁰ A kéziratot versfüzet 35. oldalán található újabb költemény⁷¹ az ideális barát mintájának leképezése. Az egyszerű hangvételű, háromszakaszos vers feltételes módú felütése egy lehetséges mozzanatot, az életben csalódott egyén érzésvilágát ragadja meg. A reménytelenségből kiutat jelent az örökzöld „barátság fája”, amely szimbolikus tere lesz a lelki megbékélésnek („Jöjj hozzám, a barátság fája / Megmarad zöldben, nem hervad el (...) S ha másra nem: nyugalomra

70 „Gróf Wass Ottiliának ajánlva. Engedd hogy neked ajánlhassam e kis munkát, mint a legtagasabb látkörű eszek egyikének, ki hazánk számos előítéleteitől megszabadulva, az európai haladási eszmék színvonalat elérted. Ez a költők kiváltsága! Fogadd kérlek szívesen, őszinte barátságom jeléül.” DE GERANDO Antonina: *A munka történetének rövid vázlat*a. Légrády, Bp., 1880.

71 *Egy képzelt barátomhoz* = *Poésies*. 35.

lel”). A téma az uralkodó ízlésvilág hatását mutatja, a versből áradó szentimentalizmus halk hangja a lírai én által teremtet, a külvilág zajától izolált világban fellelhető kert (fa) nyugalmat, vigasztalást, megértést áraszt. A festőien örökzöld fa hátteret biztosít a kiábrándult, feldúlt lelkiállapotú sínylődőnek. A magányba fordulás és a valóság reményvesztettségének jelenségei előtt Wass Ottilia egy új kiutat sugall: az örök barátság kapcsolatát – bár ez csak a képzelet szüleménye. Azonban a szentencijajellegű zárósor a valóságos, nem csak képzeletbeli baráti kapcsolatok pillére.

MERENGÉS

Mit keres ez árva könny szememben?
Mért e néma fájdalom szívemben?
Egy mondhatatlan sejtelem vonul lelkemen át...
Oh mint tipornám el jövőmnek kétes fátyolát!

Jövő‘ s van e nekem jövőm‘
Van e csak egy remény, mely nevetve száll felém?
Nincs, nincs annak jövője, ki senkit sem szeret
Ki embert és világot és mindent megvetett.

Azt mondják ifjú vagyok, lelkembe nézzetek
Meglátjátok ott a vérbetűkkel jelzett éveket.
Oh sokat éltem már, s mégis oly keveset,
Egész múlt életem, egy bús emlékezet.

Hát mért vagyok? mért kell élni nékem?
Ha boldogságomat soha föl nem lelem.
Mért, hogyha önmagammal folyvást harcolok,
Ha az étellel és a sorssal békülni nem tudok.

Lelkem egy nagy halotti tér – temetve látom ott,
A gyermek szép reményeit, dicső ábrándokat
Nyugodjatok, nyugodjatok, én föl nem keltelek,
Utánatok, már nem soká, majd én is elmegyek.

Wass Ottilia *Merengés* című, személyes hangvételű költeménye⁷² a grófnő mély és gazdag érzésvilágba enged bepillantást. A költemény nem párverse Vörösmarty Mihály: *Ábránd* című alkotásának, mint azt a cím sugallaná, inkább *A tűnődő* című

⁷² *Poésies*. 46–47.

költemény hatása érezhető soraiban. Az életben csalódott lélek reménytelen hangú, nyomatékos kérdései: „Mit keres ez árva könny szememben? / Mért e néma fájdalom szívemben?” költői kérdései, majd a „Van-e csak egy remény, mely nevetve száll felém?” sorokban fokozódó bizonytalanság a második szakaszban egészen a kétségbeesés mélységéig jut. A negyedik strófában a lét megkérdőjelezése, a boldogtalanság kiút nélküli hangja – „Hát mért vagyok? Mért kell élni nekem?” – szólal meg. A heves indulatkitörések mögött a lírai én meddő vívódásának lehetünk tanúi. A versindító sejtelemből az ábrázolt jövőkép egyre sötétebb színezetre vált: „Nincs, nincs annak jövője, ki senkit sem szeretett / Ki embert és világot, mindent megvetett” – állítja mértéktelen szenvedéssel, a Sturm und Drang⁷³ irányzat követőjeként. (Rokonlelke lehet az ifjú Werthernek, aki a Lotte iránt érzett szerelem rabja lesz, és végül egyetlen járható utat talál magának: a halált.⁷⁴) Wass Otilia költeményének záróstrófája a merengő befelé fordulás záróakkordja: az eltemetett gyerekkori remények mellé, az elégikus panasz hangján megszólaló lírai én is készül. A halálba való meneküléssel a korabeli létösszegző versek imitációjává alakul ez a költemény.

EGY KISLÁNY EMLÉKKÖNYVÉBE

A szép gyermekkor virágos kertjéből,
Miért vágyasz kilépni oly korán?
Hisz nyugalmidnak, örömidnek vége,
Ha túl vagy egyszer a kert határán.

Oh maradj benne, a míg csak lehet,
Kevés örömet ad a zord való
Az életet addig szeretheted,
Míg gyermek vagy és boldog álmodó.

Az emlékkönyvek térhódítása már a 13. századtól elkezdődött, Európa-szerte ismert megnevezése az *album amicorum* volt – állítja Vasvári Zoltán.⁷⁵ Az egyetemről egyetemre vándorló diákok igyekeztek professzoraik, diáktársaik és neves személyiségek bejegyzéseit megszerezni. Évtizedekkel később, ez az egyedi darab lapozgatása, a tulajdonosa számára emléket teremtő nosztalgikus visszatekintése mellett, a környező világot felfedező fiatalság kalandvágát, megbecsülését is magán hordozza.

73 A stílusirányzatra jellemző az egyén mint individuum és a túlfűtött érzelmek szabadsága.

74 Vö: Johann Wolfgang von GOETHE: *Az ifjú Werther szenvedései*. Ford. Bor Ambrus. Európa, Bp., 2008.

75 VASVÁRI Zoltán: *Emlék, emlék, miért kísérsz?* Palócföld. Irodalmi, művészeti közéleti folyóirat 46(2000). 2. sz. 76–82.

A 18. század végére és a 19. század elején az emlékkönyv népszerűsége, sikertörténete a polgári családokban teljesedik ki. Wass Ottilia emlékkversét egy fiatal lány emlékkönyvébe⁷⁶ szánja. A társasági kultúra e tárgyával üzen, hiszen a kis könyv már „családi tárggyá, az intim családi szféra és a társaság közti kapcsolattartás, kommunikáció egy sajátos eszközévé lesz”.⁷⁷ A nyolcsoros üzenet nem a közösen eltöltött időnek állít emléket, hanem a *kert* allegória köré épített tanács.⁷⁸ A felnőtté válást siettető kislányt emlékezteti a gyerekkor soha vissza nem térő, biztonságot jelentő állapotára, amelyből kilépve a mit sem sejtő fiatal a szürke hétköznapiakba, a *zord valóság*ban találja magát. A sorok között a tapasztaltabb, bölcsőbb hölgy hangja szólal meg, aki a korából fakadó életbölcsességét továbbítja.

THE MANUSCRIPT POETRY BOOKLET OF COUNTESS OTTILIA WASS. A PRELIMINARY STUDY

Keywords: *Ottilia Wass; manuscript; poems; Hungarian; foreign languages; 19th century*

The Wass family is a famous aristocratic family of Transylvania. Among its members, Countess Ottilia Wass (1829-1917), with her special education, stood out with her social sensitivity and her sustained activities of cultural patronage. Studying the archives of the Wass family, the author of the article identified a notebook with verses entitled *Poésies 1869-1870*, which contains some of her own lyrical creations alongside poems and aphorisms of other authors mainly from the 18th and 19th centuries. In addition to the 15 texts in Hungarian, the notebook contains 5 French, 14 English and 13 German texts, including Hungarian, German and English poems by female authors. The textual examination of the manuscript sheds light on the countess's linguistic abilities, her preferences as a reader, as well as (to a lesser extent) her network of literary relationships.

CAIETUL DE VERSURI AL CONTESEI OTTILIA WASS. STUDIU PRELIMINAR

Cuvinte-cheie: *Ottilia Wass; manuscris; poezii; limba maghiară; limbi străine; secolul al XIX-lea*

Familia Wass este una dintre familiile aristocratice importante ale Transilvaniei. Printre membrii acesteia contesa Ottilia Wass (1829-1917), cu o educație deosebită, s-a remarcat

⁷⁶ Egy kislány emlékkönyvébe = *Poésies*. 67.

⁷⁷ VASVÁRI: i. m. 77.

⁷⁸ Az édenkerti állapot meggondolatlan elhagyására figyelmeztet: „Az életet addig szeretethet, / Míg gyermek vagy és boldog álmodó” – hangzik a szentencia.

prin sensibilitatea sa socială și prin mecenatul ei cultural susținut. Studiind arhivele familiale Wass, autoarea studiului a identificat un caiet cu versuri intitulat *Poésies, 1869-1870*, în care contesa a inclus câteva dintre propriile sale creații lirice, alături de copia unor poezii și aforisme ale unor autori în principal din secolele al XVIII-lea și al XIX-lea. În caiet se regăsesc 15 texte în limba maghiară, 5 texte franceze, 14 engleze și 13 germane, inclusiv poezii de autoare (maghiare, germane și engleze). Examinarea textologică a manuscrisului a scos în lumină abilitățile lingvistice ale contesei, preferințele sale ca cititor, și într-o măsură mai mică rețeaua sa de relații literare.

MELLÉKLET

1. táblázat. A kéziratot versfüzetben lévő tartalomjegyzék

Oldal-számok	Írások	Szerzők	Levéltári jelzet
	Bécs 1869		53
	Poésies '869		54
1.	Itt ülök a sirok zajtalan honában	Murányi Sándor	55
2.	I.	Heine	
3.	I.	Wass Otilia	
4.			
5.			
6.			56
7.			57
8.			
9.	À une jeune fille	Victor Hugo	58
10.			
11.	Rêverie	Sainte – Beuve	
12.			59
13.	A szemek	Vörösmarty	60
14.			
15.			
16.	Die Ruhe des Herren	Hadenberg	61
17.	A Magyar költő	Vörösmarty	62
18.			
19.	I.	J. Sturm	
20.	Solitude	George Byron	63
21.	Válás	Toth Endre	64
22.			

Oldal- számok	Írások	Szerzők	Levéltári jelzet
23.	Nem mondom, hogy...	Papp Endre	65
24.			
25.	A tűnődő	Vörösmarty	66
26.			
27.			
28.	Olajágból	Tompa	67
29.			
30.	Mondatok, gondolatok		68
31.			
32.			69
33.			
34.			70
35.	Egy képzelt barátomhoz	Gr. Wass Ottilia	
36.	Miért kellett...	Gyulai Pál	71
37.			
38.	Erklärung	Heine	72
39.			
40.	Egy ellenségemhez	Atala	73-74
41.			
42.			
43.	Azt monddod ...	Atala	
44.	Első szerelmemhez	Atala	75
45.			
46.	Merengés	Gr. Wass Ottilia	76
47.			
48.	Dalaim	Petőfi Sándor	77
49.			
50.	Miramare	Uhland	80
51.			
52.	Éji látogatás	Gyulai	81 -82
53.			
54.			
55.	II.	Heine	
56.	Prolog	Heine	83
57.			
58.	Lehetsz bámult...	Szász Gerő	84

Oldal- számok	Írások	Szerzők	Levéltári jelzet
59.			
60.	L'isolement	Lamartine	85-86
61.			
62.	Lemondani	Tóth Kálmán	86
63.			
64.	Das Jüngling am Bache	Schiller	87-88
65.			
66.			
67.	Egy kis lány eml.k.	G. Wass Otilia	
68.	The Last Rose of	Moore	89
69.	Summer		
70.	We Have Been Friends	Caroline Norton	90
71.			
72.	The Arrow and the Song	Longfellow	91
73.	Be Still Poor Human Heart	Hervey	
74.	Kivonatok	Goethe	92
75.	III.	Heine	
76.	IV.	"	93
77.	Ábránd	Vörösmarty	94
78.			
79.	Ne nézz reám oly...	Vajda János	
80.	I Think on Thee	Th. K. Hervey	95
81.	Gondolatok		
82.	Regen über ein Seind	Heine	
83.	Gondolatok		
84.	Erinnerung, Wann	Goethe	
85.	Das Veilchen	Goethe	
86.	A Psalm of Life	Longfellow	96-97
87.			
88.			
89.	The World Is All a ...	Moore	
90.	To a False Friend	Hood	98
91.	Sister: Since I Met	Hemans	99
92.	Thee Last		
93.	A vak leány	Szász Károly	100
94.			

Oldal-számok	Írások	Szerzők	Levéltári jelzet
95.			
96.	The Rainy Day	Longfellow	101
97.	La saule pleureur	Turquety	102
98.			
99.			
100.	I.	Gerbert	
101.			103
102.	Le papillon	Lamartine	104
103.	There Comes a Time	Moore	
104.			
105.			
106.	A Picture	Taylor	105
107.	Emlék A-hoz	Jósika Géza	
108.	I Remember	Hood	107
109.			
110.			108
111.	Tartalom Szurdok 1870		109-110

2. táblázat. Az általam összeállított tartalomjegyzék

Oldal-szám	Szöveg	Szerző	Levéltári jelzet
	Bécs 1869		53
	Poésies '869		54
1–3.	Itt ülök a sirok zajtalan honában	Murányi Sándor	55
4–5.	<i>az oldalak hiányoznak</i>		
6.	VIII.	Heinrich Heine	56
7–8.	I.	Wass Ottilia	57
9–10.	Á une jeune fille	Victor Hugo	58
11–12.	Rêverie	Charles-Augustin Sainte-Beuve	59
13–15.	A szemek	Vörösmarty Mihály	60
16.	Trost	Friedrich Novalis	61
17–18.	A magyar költő	Vörösmarty Mihály	62

Oldal- szám	Szöveg	Szerző	Levéltári jelzet
19.	Letzter Wunsch	Julius Sturm	
20.	Solitude	George Byron	63
21–22.	Válás	Tóth Endre	64
23–24.	Nem mondom, hogy... (Egy leánynak)	Papp Endre	65
25–27.	A tűnődő	Vörösmarty Mihály	66
28–29.	Olajág (csupán 10 sor) Ősszel	Tompa Mihály	67
30.	Mondatok, gondolatok Tanács	Névtelen; Ernst von Feuchtersleben; Vörös- marty; kínai közmondás	68
31.	<i>az oldal üres</i>		
32.	Idézetek	Petőfi; Aszalay; Eötvös; Arany János; Victor Hugo	69
33.	Idézetek	Fáy; Vadnay; Jósika; Kisfa- ludy; Eötvös; Kármán	
34.	Idézetek Emlékkönyvbe Byronból	Eötvös; Jósika; Vörösmarty Mihály	70
35.	Egy képzelt barátomhoz	Wass Ottilia	
36–37.	Miért kellett (Késő vágy)	Gyulai Pál	71
38–39.	Erklärung	Heinrich Heine	72
40–42.	Egy ellenségemhez	Kisfaludy Atala	73–74
43.	Azt mondd	Kisfaludy Atala	
44–45.	Első szerelmemhez	Kisfaludy Atala	75
46–47.	Merengés	Wass Ottilia	76
48–49.	Dalaim	Petőfi Sándor	77
	2 beillesztett újságkivágás		
+	Kék és barna szem	Beksics Gusztáv	78
+	Az én virágaim	Szász Gerő	79
50–51.	Miramare (Das Schloß am Meere)	Johann Ludwig Uhland	80
52–54.	Éji látogatás	Gyulai Pál	81–82
55	XXVII.	Heinrich Heine	
56–57.	Prolog	Heinrich Heine	83
58–59.	Lehetsz bámult	Szász Gerő	84
*60–63.	L'isolement	Alphonse de Lamartine	85–86

Oldal- szám	Szöveg	Szerző	Levéltári jelzet
*62–63.	Lemondani	Tóth Kálmán	86
64–65.	Elvirához	Eötvös József	87–88
67.	Egy kislány emlékkönyvébe	Wass Ottilia	
68–69.	The Last Rose of Summer	Thomas Moore	89
70–71.	We Have Been Friends	Caroline Norton	90
72.	The Arrow and the Song	Henry W. Longfellow	91
73.	Be Still Poor Human Heart	L. E. Hervey	
74.	Neue Liebe, neues Leben Gesellschaft Dalforrás	Johann Wolfgang Goethe Szelestey László	92
75.	XLVII.	Heinrich Heine	
76.	XXXIX.	Heinrich Heine	93
77–78.	Ábránd	Vörösmarty Mihály	94
79.	Ne nézz reám oly melegen	Vajda János	
80.	I Think on Thee	Thomas K. Hervey	95
81.	Francia sorok Die Heimkehr	Heinrich Heine	
82–85.	Hiányzik		
86–88.	A Psalm of Life	Henry Wadsworth Longfellow	96–97
89.	The World is All a Fleeting Show	Thomas Moore	
90.	To a False Friend	Thomas Hood	98
91–92.	Sister: Since I Met thee Last	Felicia Dorothea Hemans	99
93–95.	A vak leány	Szász Károly	100
96.	The Rainy Day	Henry Wadsworth Longfellow	101
97–99.	La saule pleureur	Edouard Turquety	102
100–101.	Das ist im Leben häßlich ingerichtet	Joseph Victor Scheffel	103
102.	Le papillon	Alphonse de Lamartine	104
103–104.	There Comes a Time	Thomas Moore	
105–106.	A Picture	Bayard Taylor	105
107.	Emlék A-hoz	Jósika Géza	
108–109.	I Remember	Thomas Hood	107
110.	2 sor	Angol idézet	108

Oldal- szám	Szöveg	Szerző	Levéltári jelzet
111–114.	Tartalom		109–110
115.	Szurdok	1870	

* A füzet tulajdonosa rosszul számozta a lapokat, de az általa készített tartalomjegyzékben már nem tüntette fel Eötvös József költeményét.

KÉPJEGYZÉK/LIST OF ILLUSTRATIONS/LISTA ILUSTRĂȚIILOR

1. kép. A hagyatékban megtalált versfüzet borítója.
2. kép. A versfüzetben lévő tartalomjegyzék első két oldala.
3. kép. A versfüzet zárógondolata.

A képek a szerző felvételei, lelőhelyük: Román Nemzeti Levéltár Kolozs Megyei Levéltára, Wass család levéltára, Wass Ottilia III/33.